

*Писанкові взори з кінця XIX ст.
Pysanka patterns from beginning of 19th century.*

ТАНЯ ОСАДЦА

СОКАЛЬСЬКІ ПИСАНКИ

Зацікавлення писанками почалося при кінці XIX ст. У тому часі повставали перші приватні і музейні збірки народного мистецтва, в тому й писанок. Вже тоді писанки Сокальщини знаходилися у музеї Товариства "Просвіта" і графа Дідушицького у Львові. Цими збірками користувалися перші дослідники сокальських писанок Мирон Кордуба і Броніслав Сокальський. Згодом музейна збірка "Просвіти" перейшла до музею НТШ, а у 40-их роках, разом зі збіркою музею графа Дідушицького, збагатилася великою колекцією писанок, яка сьогодні знаходиться у Львівському Етнографічному Музеї.

У своїй праці "Писанки на галицькій Волині" Мирон Кордуба описував писанки околиці "з якою був найліпше ознайомлений", тобто повіті у північній частині теперішньої Львівської обл., в тому числі Сокальського повіту. Вже тоді, у 1896 р. Кордуба писав, що звичай занепадав а результатом такого занепаду була щораз більша кількість крашанок... "де менше дбайливі

задовольються ними". Поволі писанням займалися тільки кілька жінок а, врешті, траплялися села "де вже лише одна стара бабуса вмів писати писанки і за них каже собі не раз дорогого платити". Платня була різна, залежно від досвіду майстрині і бажаного взору. Звичайно за написання однієї писанки в тому часі вимагали по 2-3 яйця, або 3-10 крейцарів.

Іншим доказом занепаду звичаю Кордуба вважав писанки на червоному тлі бо... "коло них менше заходу". На тих писанках бачимо тільки дві або три барви. Такі писанки називали на Сокальщині "написана в один віск", або "написана в два воски", на них взір був написаний білою і жовтою фарбою на червоному тлі. До таких писанок треба зачислити також взори писані білою і жовтою фарбою на чорному тлі. Такі писанки називали на Сокальщині "жалобними".

Траплялись, однак, села, де звичай не занепадав а поширювався. В тих селах менше вживали крашанок і писанок на червоному тлі. На

їх місце появлялися писанки з чорним тлом розписані в “три воски”. Надзвичайно важливим додатком до праці Кордуби є тринадцять таблиць, де відтворено в кольорах понад 150 взорів писанок з околиць північної Львівщини.

На підставі своїх спостережень Кордуба вважав орнаментацию на писанках важливішою від обрядової. Він поділяв писанковий орнамент на три головні групи: геометричний, рослинний і тваринний. До групи геометричних орнаментів він зачисляв також побутові предмети і християнську символіку.

Інший автор, який описав писанки Сокальщини, Броніслав Сокальський поділяв “рисунок” на яйці на два типи: а) простолінійний геометричний рисунок і б) рисунок кривими, хвилястими або “слимаковими” лініями.

Розміщення взорів на писанках того часу було найчастіше у вісьмох сегментах-трикутниках на які була поділена овалоїдна форма яйця — двома позовжніми і однією поперечною лініями. У тих полях були приміщені орнаментальні мотиви з вищезгаданих груп. З усіх взорів, які бачимо на таблицях Кордуби, майже половина має такий поділ. Сокальський, описуючи розписування писанок, згадує виключно поділ... “на вісім трикутних піль”. На жаль, до свого опису він не долучив жодних рисунків писанок.

Ця схема розподілу і розташування взорів на писанках була найбільше розповсюдженою і у інших регіонах України. Такий поділ яйця полегшував писанкарці розписувати взори на овалоїдній формі яйця.

Дуже цікавою частиною праці Кордуби є записані назви взорів, а радше назви поодиноких елементів, які склалися на взір цілої писанки. Взори писанок на Сокальщині називали завжди в орудному відмінку, наприклад: “описана пасочками”, “клинчиками”, “квіточками” і т. п. Б. Сокальський пише, що писанки з геометричним збором називали “описана крисками”, тобто рисочками. Оба дослідники вважали, що деякі геометричні взори нагадують мережку або вишивки.

Геометричні мотиви, що прикрашували писанки при кінці XIX ст., називали: “решітка”, “пасочки”, “куточки”, “кошочки”, “грабельки”, “вітрячки”, “звізди”, “рожі” і різного рода форми хрестів. Всі рослинні або квіткові мотиви того часу були розміщені симетрично в полях, утворених лініями — “переділками” на поверхні яйця. Дуже популярним рослинним збором був мотив “смеречки”, який Кордуба вважав переходовим від геометричного до рослинного орнаменту. Іншими рослинними мотивами були “листочки”, “квіточки”, “виноград”, “дубові листки” і стилізоване дерево життя.

Взори із тваринним орнаментом трапляли-

ся дуже рідко. Були це стилізовані зображення птахів або частин їх анатомії як “курячі ніжки”, “качачі лапки”, “баранячі роги”, “павучки” і т. п.

Першими натяками про зміни, які почали заходити в орнаментацию сокальських писанок на переломі XIX і XX ст. є заввага Б. Сокальського що... “в с. Городиловичі старші жінки пишуть щораз менше писанок, бо їх стародавні взори (“паски”, “хрестики” і т. п.) мають мало признання.

Першенство мають писанки мальовані дівчатами котрі ходили до школи і вчилися рисунків. Вони відтворюють на писанках взори, що рисували у школі. В іншому місці допису автор пише, що в с. Стенятин пишуть “квіти як на хустках”.

З того стає зрозумілим, що наступила зміна в моді. Нові уподобання переважали над традицією. Віра у магічну силу писанкових символів переставала існувати. Можливо, що бабусі писали ще старі геометричні взори “крисками”, бо це було простіше, але молоді жінки і старші дівчата почали виводити на яйці дивовижні, нереальні квіти і цей спосіб розписування писанок став на Сокальщині дуже популярним.

На мою думку, це одинокий регіон в Україні де наступила така дражлива зміна в орнаментацию писанок.

Розглядаючи квіткові орнаменти на сокальських писанках з XX ст. можна завважити, що вони були писані свобідно, спонтанно, мабуть без попереднього рисунку олівцем. У деяких випадках бачимо спробу нарисувати натуралістично квіти такі, як конвалії чи незабудьки. Найбільше розповсюдженими були великі червоні квіти, контури яких були розписані білою фарбою. Їхні пелюски і листки часто були обведені ще жовтою зубчастою лінією. Червоні пелюстки великих квіток були прикрашені жовтими крапками, або рисочками. Дуже характерним явищем було те, що листки навпіл заповняли жовтою і червоною крас-

*Сокальські писанки початку XX ст.
Pysanky from Sokil. Early 20th century.*

кою. Розпис цих квіткових писанок був переважно “у три воски”. На них бачимо білу, жовту і червону фарбу на темному, переважно чорному тлі. Дуже рідко траплялися писанки на зеленому або іншому тлі.

Розписування квітів на поверхні яйця без поділу на менші поля вимагало великого хисту і вигадливості писанкарки. Фантастичні квіти нерівномірно обгортали поверхню яйця, або виростали з вазонів у формі стилізованого дерева життя. Таку писанку треба було оглядати обертаючи яйце доokoла.

Найбільше талановитою, а через це і славною, майстринею у розписуванні квіткових орнаментів була селянка з с. Городиловичі Ірина Білянська (нар. 1899). Час розквіту її творчості припадає на 30-ті, передвоєнні роки. У Білянської вчилися розписувати писанки дівчата та жінки з Городилович і сусідніх сіл, проте, як пише Софія Чехович: “Ні одна з них не перевершила її в художньому розв’язанні композиції, в тонкості добору тонів, використанні техніки малюнку”.

І. Білянська випрацювала складний процес фарбування. Через вибілювання у капустиному квасі, вона змогла одержати широку шкалу барв. Її розпис був без традиційних контурів восковою лінією. Поверхню яйця вона заповняла гірляндами з дрібних квіточок і листків, якими обгортала вишивкові взори, тризуби, патріотичні написи і написи “Христос Воскрес”.

На творчість Ірини Білянської звернув увагу мистецтвознавець Дем’ян Горняткевич. Він признавав що І. Білянська... “довела творчість до виняткових досягнень... і витворила власний стиль який має всі ознаки новітніх течій, але впливає з традиції...”.

Розквіт квіткових орнаментів на писанках Сокальщини припадає на 30-ті роки. Від того часу, як знаємо, відбулося багато змін.

Через індустріалізацію Сокальської округи багато сіл перестало існувати. Північно-західну частину Сокальщини відірвано від України і прилучено до Польщі. Корінне населення силоміць виселено. В нових оселях поселилися робітники з Росії і інших територій. Традиція розписувати писанки була жорстко перервана — а квіти на сокальських писанках перестали процвітати.

Бібліографія

1. Мирон Кордуба. “Писанки на галицькій Волині”. // Матеріяли до Українсько-Руської Етнології. Львів, 1899. Т. I. с. 169.
2. Bronislaw Sokalski. // Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym i ekonomicznym. Lwów, 1899. с. 208.
3. Софія Чехович. // Народне Мистецтво Сокальщини. Львів, 1957. с. 15.
4. Д. Горняткевич. “Писанки”. // Енциклопедія Українознавства. Мюнхен, 1949. Т. I. с. 313.
5. В. А. Маланчук. // Квітує народне мистецтво. Львів, 1964.